

Participácia ako dominujúci prvok súčasnej teórie i praxe demokracie

Daniel Klimovský

Kľúčové slová:

*občianska participácia,
governance, participácia ako
objekt výskumu, formy
participácie*

Kontaktné údaje:

*PhDr. Daniel Klimovský, PhD.
UK Bratislava, FSaEV
Ústav verejnej politiky
e-mail: daniel.klimovskyses.sk
tel: +421 – 2 – 206 69 859*

Abstrakt:

Štúdia je venovaná vybraným aspektom skúmania občianskej participácie. Východiskom zvoleného prístupu je koncepcia governance (good governance). Participácia je analyzovaná ako objekt skúmania, vymedzený je teoretický rámec občianskej participácie (informovanie, konzultovanie, aktívna účasť): Riešené sú formy občianskej participácie ako konzultácia, partnerstvo, pozícia, voľba klientov, kontrola. Ďalšie druhy foriem sú uvádzané s ohľadom na vybrané kritériá.

Úvod

Problematika participácie (a špeciálne politickej participácie) prežíva z hľadiska vedeckého záujmu „renesanciu“, ktorá súvisí predovšetkým s otázkami narastajúcej

občianskej apatie a s tým súvisiacimi legitimačnými pochybnosťami. Navyše, v praxi súčasných politicko-administratívnych systémov dominuje koncepcia *governance*, ktorej integrovanou súčasťou je aj participačný prvok.

1. Vymedzenie participačného prvku v teórii a praxi koncepcie governance

Pokiaľ ide o koncepciu *governance* (v slovenských podmienkach sa tento pojem prekladá ako spravovanie, respektíve vládnutie), táto bola po prvýkrát zmienená v roku 1989. Stalo sa tak v správe Svetovej banky *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth (A Long-term Perspective Study)*, ktorá pojednávala o vývoji a možných riešeniach existujúcich problémov v oblasti sub-saharskej Afriky.

Od svojho uvedenia do života sa pojem *governance* stal hlavným cudzím výrazom používaným v súvislosti s rozvojovo zameranými verejnými politikami a ich tvorbou (Demmers, Fernández, Hogenboom a Hogenboom, 2004, 1). V relatívne krátkom období od svojho uvedenia do života však bola táto koncepcia podrobená rozsiahlej revízii a v rámci nej došlo k formulácii ďalších viac či menej „samostatných“ sub-koncepcií, napríklad *global governance*, *economic governance*, *local governance*, *urban governance*, *corporate governance*, *participative governance*, *sectoral governance*, *network governance*, *multi-level governance*, *democratic governance* či *public governance* (Steinich, 2001, 157), čo ale nič nemení na fakte, že sa stala veľmi úspešnou a medzinárodne uznávanou koncepciou, ktorá je venovaná správe vecí verejných. Okrem iného to však súviselo aj s tým, že Svetová banka uviedla túto koncepciu do života kvôli tomu, aby ponúkla návod a spôsob, ako dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj.

K definitívnemu medzinárodnému politickému uznaniu koncepcie *governance* (v tomto prípade ale už ako jej sub-koncepcie *good governance*) došlo 8. septembra 2000, kedy Valné zhromaždenie Organizácie spojených národov prijalo Rezolúciu A/RES/55/2, ktorá nesie označenie *United Nations Millennium Declaration*, a v ktorej sa výslovne v časti III. nazvanej „Rozvoj a odstránenie chudoby“, v bode 13 uvádza nasledovné:

Úspech pri dosahovaní stanovených cieľov okrem iného závisí od úrovne good governance dosahovanej v jednotlivých krajinách. Tento úspech však závisí aj od úrovne good governance na medzinárodnej úrovni a od transparentnosti vo finančných, monetárnych a obchodných systémoch. Aj preto musíme zabezpečiť otvorený, spravodlivý, pravidlá rešpektujúci, predvídateľný a nediskriminujúci multilaterálny obchodný a finančný systém (United Nations Millennium..., 2000).

Táto koncepcia bola prakticky v priebehu pár rokov kompletne integrovaná do hlavných (najmä rozvojových) dokumentov najdôležitejších medzinárodných či nadnárodných zoskupení, ktoré nezriedka pôsobia ako poskytovatelia rozvojovej pomoci (Európska únia, Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, Medzinárodný menový fond, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, ba dokonca i krajiny združené v zoskupení G8). Okrem toho bola koncepcia *good governance* integrovaná v relatívne krátkom čase aj do rozvojových podporných politík väčšiny špecializovaných donorských agentúr (Kjær a Kinnerup, 2002, 12).

Podobne však reagovali ale i centrálné vlády či národné rozvojové agentúry vo väčšine západoeurópskych krajín a koncepcia *good governance* sa dostala do hlavného myšlienkového prúdu u expertov, ktorí sa zaoberajú problematikou tvorby verejných politík. *Good governance* pri tom zvyčajne znamená vládu plus niečo. Tým niečím môže byť napríklad tvorba verejných politík, inštitucionálny systém, systém ekonomických vzťahov či rola mimovládneho sektora v obchodných a štátnych záležitostiach. Táto koncepcia tak vlastne vyjadruje uznanie typu vlády (zvyčajne demokratického typu) a jej politických hodnôt (napríklad rešpektovanie ľudských práv), ale tiež určitých druhov dodatočných komponentov (Smith, 2007, 3 – 4), ktoré sú s touto vládou a jej hodnotami previazané.

Participačný prvok vníma ako základný prvok koncepcie *good governance* aj A. Wegener (2002), ktorý medzi základné indikátory úspešnej aplikácie tejto koncepcie do praxe zaraďuje: rozvíjanie vízií, formuláciu dlhodobu prioritných cieľov, formuláciu krátkodobých cieľov, spôsob stanovovania politickej agendy, permanentné spolupodieľanie sa na riešení problémov a vzájomné učenie sa, demokratickú kontrolu a participáciu.

V tejto súvislosti však Leftwich (1993) upozorňuje na to, že hmla optimizmu, respektíve pozitívna aura obklopujúca túto koncepciu často zakrýva fakt, že táto sama o sebe zahŕňa prinajmenšom tri rozdielne prístupy k dosahovaniu rozvoja.

Prvým a zároveň dominantným prístupom je manažérsky, respektíve technokratický prístup. Jeho hlavnými prvkami sú efektívnosť, autorita a zodpovednosť štátu, pričom tieto

prvky sú považované za predpoklad toho, aby sa dosiahol rozvoj – napríklad Knack (2000) vo svojej definícii zužuje pohľad na koncepciu *good governance* ako na inštitucionálny systém a Aubut (2004) uvádza, že bez ohľadu na to, aké množstvo definícií koncepcie *good governance* podáva rôzny výklad, drvivá väčšina sa zhoduje v tom, že inštitucionálna kvalita a verejný manažment sú kľúčmi jej úspešnej aplikácie. Druhý, sociálno-ekonomický prístup považuje zmierňovanie chudoby za svoj hlavný cieľ a koncept *good governance* za najvhodnejší nástroj na dosiahnutie tohto cieľa. Vyzdvihuje nielen existenciu účinných verejných inštitúcií, ale aj účasť zainteresovaných (napríklad chudobných) pri tvorbe príslušných verejných politík – v roku 1998 napríklad vtedajší najvyšší predstaviteľ Organizácie spojených národov, Kofi Annan, v jednom zo svojich vystúpení zdôraznil, že *good governance* je tým najdôležitejším faktorom v boji proti chudobe a v podpore rozvoja. Posledným z týchto prístupov je politický prístup, ktorý nazerá na koncept *good governance* z hľadiska ľudských práv (najmä slobody združovania, slobody prejavu, volebného práva či nezávislého súdnictva) a demokracie (vyžaduje striktné oddelenie mocí v štáte). Významná pozícia je v tomto prístupe prisudzovaná občianskej spoločnosti, ktorá umožňuje jednotlivcom nielen participovať na tvorbe verejných politík, ale zároveň umožňuje jednotlivcom vytvárať hnacie sily podporujúce spravodlivý a rovnomernejší rozvoj (Demmers, Fernández, Hogenboom a Hogenboom, 2004). Príkladom tohto tretieho prístupu je konštatovanie, že koncepcia *good governance* je spojená s účinnou a efektívnou administratívou pôsobiacou v demokratickom rámci a zároveň je považovaná za koncepciu reagujúcej administratívy, ktorá je orientovaná na občanov a zaoberá sa primárne ich potrebami a problémami (Mishra, 2005), prípadne postoj, podľa ktorého platí, že sa objavuje požiadavka transformácie klasicky vnímanej väčšinovej demokracie na takzvanú konsociačnú demokraciu (táto je budovaná na princípe zdieľania výkonnej moci a na určitom stupni samosprávy pre každú zo skupín existujúcich v spoločnosti), ktorá je vhodnejšia na implementáciu koncepcie *good governance* (predovšetkým v tých prípadoch, keď danú spoločnosť vnútorne rozdeľujú rôzne etnické, jazykové, náboženské či kultúrne *cleveages*) (Eide, 2002).

Berúc do úvahy tretí prístup, ako vhodné sa javí spomenúť, že koncepcia *good governance* je nevyhnutne spojená s tou časťou politických práv, ktoré sú naviazané na účasť na správe vecí verejných. Do popredia sa tu dostáva predovšetkým volebné právo a naň naviazané práva na účasť na politickom živote. Napriek týmto skutočnostiam však nemožno strácať zo zreteľa skutočnosť, že vyhlásenia týkajúce sa občianskej participácie (ako prvku

konceptie *good governance*) obsiahnuté v rôznych medzinárodných záväzných dokumentoch či odporúčaniach zvyčajne nerozlišujú medzi diferencovanými významami participácie a takmer vôbec sa nevenujú tomu, ako by daná participácia mala byť zabezpečovaná v praktickej rovine (Taylor, 1995).

2. Participácia ako objekt skúmania

Ako už bolo uvádzané, participácii a špeciálne občianskej participácii sa prisudzuje v súčasnosti veľký význam – dôkazom toho môže byť veľký počet prác zahraničných autorov publikovaných v posledných rokoch (napríklad Adams 2004; Auer-Rizzi, Reber a Szabo 2005; Barnes 2005; Beierle a Konisky 2000; Besley, McComas a Trumbo 2006; Bingham, Nabatchi a O'Leary 2005; Birdsall et al. 2006; Bishop a Davis 2002; Brody, Burby a Godschalk 2003; Bryer, Cooper a Meek 2006; Callahan a Yang 2005; Callanan 2005; Cook, Delli Carpini a Jacobs 2004; Creighton 2005; Crewe 2001; Cuthill 2002; Farrell 2000; Foret a Foretová 2001; Fung 2006; Graaf 2008; Gramberger 2001; Halvorsen 2003; Held 2002; Hudspith 2001; Kadeřábková 2006; Katt 2000; Kuentzel a Ventriss 2005; Lawson 2003; Linek a Trnka 2005; Lowndes, Pratchett a Stoker 2001a, 2001b; Maier 2001; Mlinar 2000a, 2000b; Morse 2006; Posner 2003; Potůček 2005; Renee a Stansbury 2004; Ribot 2002; Saward 2003; Schulman, Schlosberg a Zavestoski 2006; Stachová 2005; Špaček 2006; Tuler a Webbler 2006; Vigoda 2002; Wagle 2000; Yang 2005).

Pokiaľ ide o skúmanie fenoménu participácie v slovenských podmienkach, možno konštatovať, že je preň charakteristické výrazné zaostávanie za výskumom, ktorý bol v nedávnom období realizovaný v západnej Európe či severnej Amerike (z prác slovenských autorov venovaných participačnému fenoménu a publikovaných v posledných rokoch možno spomenúť napríklad Bernátová 2001; Bianci a Miková 2000; Bútora a Frič 2005; Iancu a Klimovský 2008a, 2008b; Klimovský 2006a, 2006b, 2007a, 2007b, 2008a, 2008b, 2008c; Krivý 2002, 2003, 2005, 2006a, 2006b; Macháček 2002, 2007a, 2007b; Malíková 2008; Miková Paulíniová a kolektív 2002; Paukovič 2005; Paulíniová 2005a, 2005b; Pirošík 2004, 2005a, 2005b; Sičáková-Beblavá a Staroňová 2006; Suchalová 2008). Aj keď sa aj v rámci uvádzaných prác možno stretnúť s pokusmi o analýzu empirického materiálu (väčšina slovenských autorov sa tejto problematike venuje vo svojich prácach v teoreticko-deskriptívnom rámci)

vzťahujúceho sa k občianskej participácii, jej formám a miere ich využívania, tieto výsledky sa veľmi často týkajú iba volebnej participácie a ich výpovedná hodnota je týmto oslabená. Navyše, chýbajú empiricky podložené štúdie, ktoré by sa venovali vplyvu či súvisu rôznych faktorov s diferenciaciou miery občianskej participácie.

3. Teoretický rámec občianskej participácie

V súvislosti s definíciou občianskej participácie Linek a Trnka (2005) konštatujú, že vzťahy medzi občanmi a politicko-administratívnymi autoritami možno v najvšeobecnejšom rámci klasifikovať do troch veľkých skupín – takéto členenie vzťahov medzi občanmi a politicko-administratívnymi autoritami vychádza z medzinárodne uznávaného členenia vypracovaného Organizáciou pre hospodársku spoluprácu a rozvoj; bližšie pozri Gramberger (2001):

- informovanie – ide o vzťahy jednocestnej komunikácie smerujúcej od politicko-administratívnych autorít k občanom;
- konzultovanie – ide o skupinu dvojcestných vzťahov, v rámci ktorých občania poskytujú politicko-administratívnym autoritám spätnú väzbu (určovanie problémových tém pripadá politicko-administratívnym autoritám);
- aktívna účasť – je to skupina vzťahov založená na partnerstvách a spolupráci, v rámci ktorých občania nielen prezentujú svoje postoje k problémovým oblastiam, ale prichádzajú priamo s novými témami a taktiež s potenciálnymi riešeniami.

Gramberger (2001) zdôrazňuje, že od informovania, cez konzultovanie, až k aktívnej účasti, vplyv občanov na proces tvorby politiky permanentne narastá. Popri tom je však potrebné mať na zreteli, že takýto vplyv občanov nemá ambíciu nahrádzať aplikáciu formálnych pravidiel či princípov demokracie. Napriek tomu stále platí, že navzájom sa dopĺňajúce aktivity informovania, konzultovania a aktívnej účasti vždy úzko súviseli s existenciou demokracie (aj keď v rozličných podobách) a pred príslušnými politicko-administratívnymi autoritami súčasných demokracií stojí otázka, akým spôsobom je možné v komplexných administratívno-politických systémoch tieto aktivity posilňovať.

Bianchi a Miková (2000) uvažujú o troch základných možnostiach občianskej participácie. Prvou z nich je verejná diskusia. Jej podstatou nie je samotné rozhodovanie, ale

skôr hľadanie verejného záujmu a uvedomenie si súvislostí medzi individuálnymi záujmami členov príslušnej komunity a záujmami komunity ako celku (ide teda o diskusiu obyvateľov danej komunity, ktorá im poskytuje priestor pre prezentáciu vlastných postojov, pripomienok a tak ďalej). Druhou možnosťou je účasť verejnosti na rozhodovaní. Aj keď platí, že miera zapájania sa obyvateľov politickej komunity do rozhodovania o jej chode je vždy ovplyvňovaná príslušnou politicko-administratívnou autoritou, predsa len možno v súvislosti s demokratickým zriadením konštatovať, že tento vplyv nie je natoľko výrazný, aby dokázal účasť verejnosti na rozhodovaní potlačiť úplne – do tohto rámca zahŕňa uvedená autorská dvojica päť stupňov zapájania verejnosti:

1. stupeň: dodatočné informovanie verejnosti,
2. stupeň: konzultovanie s verejnosťou,
3. stupeň: konzultovanie s reprezentatívnymi skupinami,
4. stupeň: spoločné rozhodovanie s reprezentatívnymi skupinami,
5. stupeň: delegovanie rozhodovania na verejnosť či reprezentatívne skupiny.

Poslednou z týchto možností je komunitné organizovanie. Táto forma občianskej participácie je využívaná vtedy, ak príslušná politicko-administratívna autorita odmieta diskusiu s verejnosťou a táto reaguje možnosťou konfliktu (samozrejme, nenásilného) – zvyčajnou cestou je v takomto prípade zvolenie lídrov a následná masová demonštratívna aktivita (napríklad v podobe petícií, demonštrácií, bojkotov a podobne).

Bishop a Davis (2002) formulujú, opierajúc sa o práce iných autorov, štyri prístupy popisujúce a vysvetľujúce fenomén participácie. Prvý prístup – participácia ako kontinuálny proces (napríklad Arnstein 1969, 1971; Pateman 1970) – stojí na predpoklade, že participácia je zmysluplná iba vtedy, ak zahŕňa reálny transfer určitej časti moci z vlády, respektíve inej politicko-administratívnej autority na občana. Druhý prístup – participácia prepojená s problémami riešenými politikou (napríklad Thomas 1990; Vroom a Yetton 1973) – odmieta prvý prístup, pretože nie každá forma participácie je reálna a nie každá takáto forma prináša reálne výstupy. Od typu problému a od fázy politického cyklu následne závisí aj participačná forma. Vzhľadom na to, aj v prípade jednotlivých fáz politického cyklu možno identifikovať viacero foriem participácie. Tretí prístup – participácia ako kontinuálne využívanie manažérskych techník (napríklad Arnberg a Shand 1996) – zdôrazňuje, že od využitia konkrétnej manažérskej techniky závisí miera participácie. Platí pri tom, že participácia je kontinuálna (vždy existuje aspoň minimálna miera participácie), no je na príslušnej politicko-

administratívnej autorite, aby rozhodla, či v danom prípade je alebo nie je vhodnejšie využiť ju vo vyššej miere. Posledný z týchto prístupov, ktorý vypracovali Bishop a Davis (2002) – participácia ako nekontinuálna interakcia – vyzdvihuje skutočnosť, že každá participácia má v konečnom dôsledku charakter *ad hoc* participácie (teda participácie vzťahujúcej sa na konkrétny prípad). Jednotlivé typy interakcií medzi občanmi a politicko-administratívnymi autoritami potom determinujú konkrétnu formu participácie:

- participácia ako konzultácia – pri tejto forme je dôležité zachovanie princípu reciprocity a spočíva v získavaní postojov od občanov či záujmových skupín voči existujúcim problémom alebo ich riešeniam;
- participácia ako partnerstvo – táto forma si vyžaduje inštitucionalizáciu verejných záujmov, pričom ich obhajobu následne držia vo svojich rukách rôzne záujmové skupiny, ktoré príslušná politicko-administratívna autorita vníma v pozícii partnerov;
- participácia ako pozícia – participácia je v tejto svojej forme vnímaná cez prizmu svojho legálneho zakotvenia a jej základnou premisou je fakt, že podoby participácie sú striktne determinované existujúcou právnou úpravou;
- participácia ako voľba klientov – táto participačná forma zodpovedá myšlienke, že sú to práve občania, kto vystupuje v pozícii klientov príslušnej politicko-administratívnej autority, a preto by mali mať právo rozhodnúť sa samostatne, či a do akej miery chcú participovať v konkrétnom prípade;
- participácia ako kontrola – autori vyzdvihujúci prínosy priamej demokracie často obhajujú participáciu vo forme kontrolného mechanizmu, prostredníctvom ktorého majú občania či ich záujmové skupiny možnosť priameho dosahu na činnosť príslušnej politicko-administratívnej autority. Ako klasický príklad sa uvádza referendum, no vďaka rozvoju informačných technológií možno na tomto mieste uvádzať napríklad aj niektoré prvky *e-governmentu*.

3.4. Vymedzenie participačných foriem a ich praktické uplatnenie

Pri uplatnení motivačného hľadiska možno občiansku participáciu klasifikovať do štyroch základných foriem:

- dobrovoľná participácia;
- vyžiadaná participácia;
- vynútená participácia;
- predstieraná participácia.

Pod dobrovoľnou participáciou si možno predstaviť takú aktivitu občanov, pri ktorej postupujú na základe slobodného rozhodnutia. Nie sú pri tom viazaní nijakou výzvou alebo príkazom. Ak občianskej participácii predchádza oficiálna výzva nejakej politicko-administratívnej autority (pod touto výzvou možno rozumieť aj akúkoľvek legislatívne zakotvenú povinnosť), nemožno hovoriť o dobrovoľnej participácii *sensu stricto*, a to aj napriek tomu, že občania reagujú na túto výzvu dobrovoľne. Výzvou vyvolaná dobrovoľná participácia sa preto označuje ako vyžiadaná participácia. Dochádza k nej hlavne vtedy, keď politicko-administratívna autorita začne považovať občiansku participáciu týkajúcu sa riešenia určitého problému za vítanú, no nie je spokojná s jej mierou, respektíve s mierou zapojenia občanov do aktivít súvisiacich s riešeným problémom. Samozrejme, na výzvu požadujúcu participáciu môžu občania reagovať aj zamietavo. Keď politicko-administratívna autorita v takomto prípade zvažuje, že reakcia občanov je neprípustná, môže pristúpiť k donúteniu občanov, čím sa dosiahne efekt takzvanej vynútenej participácie. K tejto forme participácie však môže dôjsť aj v prípade, ak občania nereflektujú na legislatívne zakotvené povinnosti, na nesplnenie ktorých je naviazaná určitá sankcia (jej cieľom je pri tom výlučne donútiť občanov k splneniu predmetných povinností). Poslednou formou občianskej participácie pri uplatnení motivačného hľadiska je predstieraná participácia (takáto predstieraná participácia bola v podmienkach krajín takzvaného socialistického bloku v priebehu 70. či 80. rokov 20. storočia pomerne bežná, no jej esenciálna príčina mala politický charakter – išlo o prejav nesúhlasu občanov s existujúcim politickým zriadením). Vo väčšine prípadov ide o obdobu vyžiadanej participácie, no jej cieľom nie je reálne splnenie určitej povinnosti, ale iba jej formálne plnenie (teda akési predstieranie tohto plnenia).

Z hľadiska participačnej aktivity možno občiansku participáciu rozdeliť do dvoch foriem:

- aktívna participácia;
- pasívna participácia.

Aktívna participácia spočíva v aktívnom využití niektorého participačného nástroja. Jej opakom je pasívna participácia, ktorej podstata má charakter zdržania sa niečoho.

Od motívov je potrebné odlíšiť ciele, na základe ktorých možno konštatovať, že existujú štyri formy občianskej participácie:

- kreujúca participácia;
- meniaci participácia;
- udržiavacia (*status quo*) participácia;
- ukončujúca participácia.

Kreujúca participácia má za cieľ priniesť niečo nové, cieľom meniacej participácie je zmena existujúceho stavu, udržiavacia participácia smeruje k udržaniu existujúceho stavu a ukončujúca participácia si kladie za cieľ zastavenie, respektíve ukončenie existujúceho stavu.

V prísne analytickom prístupe je každá participácia determinovaná, lebo každé konanie občanov spojené s tvorbou nejakej politiky je aspoň okrajovo upravené (a teda i determinované) existujúcimi právnymi predpismi. Ak však uplatníme hľadisko determinovanosti, na myslí máme skôr nejaký úkon či akt (najčastejšie vo forme rozhodnutia) určitej politicko-administratívnej autority alebo samotného subjektu, ktorý sa uchádza o participáciu. Z uvedeného hľadiska potom možno participáciu rozdeliť nasledovne:

- podmienená (determinovaná) participácia;
- regulovaná participácia;
- priama (nedeterminovaná) participácia.

Podmienenou participáciou je každá participácia, ktorej predchádza špecifický akt politicko-administratívnej autority alebo participujúceho subjektu. Špecifickosť tohto aktu spočíva v tom, že až po jeho materializácii môže dotknutý subjekt participovať. Špeciálnou obdobou podmienenej participácie je takzvaná regulovaná participácia. Jej podstata spočíva v komplexnej podmienenosti – teda v podmienenosti, ktorá je spojená nielen so začatím participácie, ale aj s jeho priebehom. Poslednou z uvedených foriem participácie je priama participácia, ktorá poskytuje občanom priestor pre spontánne aktivity.

Dôležitým hľadiskom v rámci typológie občianskej participácie je časové hľadisko. Jeho dôležitosť súvisí s tým, že trvanie participácie (teda participačnej aktivity) môže determinovať

aj trvanie príslušnej fázy procesu tvorby politiky. Z časového hľadiska možno identifikovať tri formy participácie:

- krátkodobá participácia;
- strednodobá participácia;
- dlhodobá participácia.

Určenie časových hraníc pre rozlíšenie týchto participačných foriem je závislá od konkrétneho prípadu. Pri určitej miere zovšeobecnenia však možno konštatovať, že krátkodobá participácia je participácia neprekračujúca horizont niekoľkých dní, prípadne týždňov, strednodobá participácia sa potom viaže na obdobie niekoľkých mesiacov a dlhodobú participáciu charakterizuje trvanie prekračujúce jeden kalendárny rok.

Klasifikáciou občianskej participácie, ktorá je úzko prepojená s klasifikáciou podľa časového hľadiska, je klasifikácia občianskej participácie na základe hľadiska trvania, ktorá rozlišuje tieto formy participácie:

- jednorazová (*ad hoc*) participácia;
- opakovaná participácia;
- trvajúca (kontinuálna) participácia.

Jednorazová participácia, ako to už z jej označenia vyplýva, sa prejavuje tak, že občan participuje jednotlivým úkonom. Pod opakovanou participáciou je potrebné rozumieť takú formu participácie, ktorej účel si vyžaduje nejaký opakovaný úkon. V praxi sa napríklad pomerne často stáva, že voľba, pri ktorej je potrebné pre zvolenie dosiahnutie absolútnej väčšiny, musí byť opakovaná, pretože absolútnu väčšinu hlasov nezíska ani jeden z kandidátov. Účasť v opakovaných voľbách už preto nemôže byť považovaná za jednorazovú participáciu, lebo z obsahového hľadiska ide stále o ten istý účel (teda zvolenie nejakej osoby, prípadne nejakých osôb do danej funkcie), ale z časového hľadiska sa jedná o diferencovaný úkon. Trvajúca participácia nemá ani charakter *ad hoc* úkonu, ani opakovaných, na seba nadväzujúcich úkonov. Naopak, ide o niečo trvalejšie, permanentnejšie, pričom nezáleží na tom, či toto trvanie má krátkodobý, strednodobý alebo dlhodobý charakter. Na tomto mieste je zaujímavé spomenúť to, že myšlienka spojená s priamou demokraciou explicitne obsahuje prvok kontinuálnej aktivity občanov. Teoretici, ktorí obhajujú túto myšlienku, však vyzdvihujú významnosť trvajúcej participácie i v podmienkach reprezentatívnej demokracie, a to napríklad prostredníctvom inštitucionálnych mechanizmov ako sú priamo volené komunálne

či regionálne rozhodovacie orgány alebo extenzívne využívanie možnosti miestneho referenda (Painter, 1992).

V súvislosti s hľadiskom realizátorov možno identifikovať tri formy občianskej participácie:

- individuálna participácia;
- skupinová participácia;
- komunitná participácia.

Individuálna participácia je skôr zriedkavá a spočíva v individuálnom zapojení jednotlivca do určitej fázy procesu tvorby politiky. Oveľa bežnejšou formou participácie je skupinová participácia. Jej podstata tkvie v účasti (nejakým spôsobom definovateľnej) skupiny na riešení konkrétneho problému. Komunitná participácia je v prvom rade participáciou potenciálnou a to hlavne z toho dôvodu, že nie všetci členovia komunity skutočne chcú participovať. Každopádne, aj takáto potencialita stačí, aby sa už nehovorilo o skupinovej participácii, ale o participácii komunitnej. A práve táto forma participácie je nesmierne dôležitá pre procesy týkajúce sa tvorby politiky i pre administratívne procesy. Dalo by sa dokonca povedať, že ide o nevyhnutný predpoklad pre pravú participáciu (Morse, 2006).

Nadväzujúcim hľadiskom (pri klasifikácii občianskej participácie) na hľadisko realizátorov je hľadisko exkluzivity. Podľa neho možno občiansku participáciu rozdeliť do dvoch foriem:

- masová participácia;
- exkluzívna participácia.

Pod masovou participáciou si možno predstaviť participáciu, ktoré je umožnená všetkým subjektom príslušnej politickej komunity. Naproti tomu exkluzívna participácia sa vzťahuje iba na určitý, presne definovaný okruh subjektov.

Hľadisko efektov – Halvorsen (2003) na základe výsledkov empirického výskumu pri tom konštatuje, že občianska participácia môže vo vzťahu k účastníckym subjektom vyvolať tak krátkodobé, ako aj strednodobé či dlhodobé efekty – zohľadňuje účinky, ktoré so sebou jednotlivé formy občianskej participácie prinášajú. Ide pri tom tieto dve formy:

- pozitívna participácia;
- negatívna participácia.

Prvá z týchto foriem, pozitívna participácia, vyvoláva (snaží sa vyvolať) efekty v pozitívnom zmysle slova - prináša teda niečo nové alebo udržiava existujúci stav. Negatívna

participácia vyvoláva (snaží sa vyvolať) efekty v negatívnom zmysle slova, čo znamená, že niečomu bráni, prípadne niečo odstraňuje.

Pri uplatnení hľadiska povahy výstupov možno občiansku participáciu rozčleniť do dvoch základných foriem:

- materiálna participácia;
- nemateriálna participácia.

Materiálna participácia je skôr výnimočná a jej výstupom býva hmotný, respektíve hmatateľný predmet. Výstupom nemateriálnej participácie je, ako to už naznačuje jej pomenovanie, niečo nehmotné, respektíve nehmatateľné – zvyčajne teda nejaká myšlienka, informácia a podobne.

Podľa autorskej dvojice Beierle a Konisky (2000) je v zásade možné uvažovať o dvoch základných prístupoch k hodnoteniu občianskej participácie. Prvý prístup spočíva v hodnotení výstupov alebo účinkov, ktoré občianska participácia prináša, respektíve vyvoláva, a druhý prístup sa zameriava na hodnotenie samotného participačného procesu. Ak sa teda zameriame na prvý z týchto prístupov, zistíme, že každá forma občianskej participácie niečo sleduje. Jej naplnenie alebo nenaplnenie reflektuje hľadisko účinnosti, podľa ktorého možno od seba odlíšiť tri formy občianskej participácie:

- naplnená participácia;
- deformovaná participácia;
- nenaplnená participácia.

Naplnená participácia je vlastne participácia, ktorou účastnícke subjekty dosiahnu svoje zámery. Jej opakom je nenaplnená participácia, ktorou účastnícke subjekty nedosiahnu svoje zámery. Akýmsi prechodom medzi týmito dvoma pólmi je takzvaná deformovaná participácia, pri ktorej účastnícke subjekty dosiahnu časť svojich zámerov. Z uvedeného vyplýva, že naplnená participácia a nenaplnená participácia sú skôr teoretickými formami, pretože len výnimočne dosiahnu účastnícke subjekty všetky svoje zámery, prípadne nedosiahnu ani jeden zo svojich zámerov. Navyše, dosiahnutie zámeru jedného z účastníckych subjektov zvyčajne znamená aj nenaplnenie zámeru iného z týchto subjektov, čo relativizuje existenciu naplnenej participácie a nenaplnenej participácie ešte viac (obe tieto formy možno vnímať iba ako striktné individualizované formy občianskej participácie).

Bez ohľadu na účinnosť príslušnej formy občianskej participácie je vhodné sledovať aj jej efektívnosť a to prostredníctvom využitia hľadiska efektívnosti. S využitím tohto hľadiska súvisí rozdelenie občianskej participácie do troch foriem:

- efektívna participácia;
- akceptovateľná participácia;
- neefektívna participácia.

Efektívna participácia zodpovedá situácii, kedy energia a zdroje vynaložené na túto participáciu prinášajú zodpovedajúce efekty (najčastejšie v podobe naplnenia zámerov účastníckych subjektov). Neefektívnou participáciou je taká participácia, pri ktorej vynaložená energia a zdroje neprinášajú zodpovedajúce efekty, čo znamená, že zámery účastníckych subjektov nie sú naplnené a to aj napriek tomu, že energia i zdroje týchto subjektov boli vynaložené. Poslednou z týchto foriem občianskej participácie je akceptovateľná participácia, ktorú prax prináša pomerne často. Zodpovedá totiž situácii, v ktorej sa vynakladá na dosiahnutie zámerov účastníckych subjektov viac zdrojov i energie, než je očakávané či plánované, no na druhej strane je potrebné zdôrazniť i to, že vďaka tomu sú nakoniec spomínané zámery dosiahnuté. Renee a Stansbury (2004) vypočítavajú prvky, ktoré spôsobujú, že občianska (alebo komunitná) participácia je vnímaná ako politicky nákladná a neefektívna. Na strane občanov medzi takéto prvky zaraďujú časovú náročnosť pri prijímaní rozhodnutia, alebo zbytočnosť, ak ich pripomienky a návrhy nie sú zohľadňované. Problematickým prvkom sa javí tiež to, že vplyv diferencovaných skupín občanov môže byť rozdielny, vďaka čomu drvivá väčšina rozhodnutí zohľadňuje iba postoje časti populácie. Z hľadiska politicko-administratívnej autority sa ako problematické prvky definujú časová a finančná náročnosť, potenciálny vznik „nepriateľstva“ občanov voči tejto autorite alebo jej reprezentantom, nízka miera kontroly nad rozhodovaním či možnosť prijatia nerealizovateľného riešenia (z hľadiska dispozičnej kapacity tejto autority). Na tomto mieste je vhodné uviesť ešte jeden pohľad na vynakladanie finančných či materiálnych prostriedkov v súvislosti so snahou o zvyšovanie miery občianskej participácie. Ako zdôrazňuje Procházka (1998), všetky takéto zdroje sú vynaložené efektívne, pretože sa vďaka rastúcemu počtu zaangažovaných občanov v rámci danej občianskej participácie na konci politického cyklu (teda v rámci evaluácie príslušnej politiky) vrátia.

Keďže nie každá podoba občianskej participácie je plánovaná, pri uplatnení hľadiska spontánnosti možno občiansku participáciu rozdeliť do troch foriem:

- plánovaná participácia;
- čiastočne plánovaná participácia;
- spontánna participácia.

Plánovaná participácia je takou formou participácie, ktorej aktivity (teda celková podoba) sú vopred určené, respektíve plánované. Čiastočne plánovaná participácia sa zhoduje so situáciou, pri ktorej dochádza k plánovaniu určitej podoby občianskej participácie, no jej skutočná podoba sa v niečom odlišuje vďaka tomu, že účastnícke subjekty sa začnú správať (v určitej miere) spontánne. V praxi sa ale možno stretnúť často aj so spontánnou participáciou, ktorej podstata súvisí s neplánovanými aktivitami účastníckych subjektov.

Občianska participácia (respektíve jej aktivity) môže byť nasmerovaná rôzne. Z hľadiska nasmerovania sa potom rozlišujú tieto tri formy participácie:

- jednosmerná participácia;
- obojsmerná participácia;
- viacsmeraná participácia.

Jednosmerná participácia je najčastejšie zároveň jednorazovou participáciou a spočíva v takom úkone, ktorý nevyvoláva reakciu. Obojsmerná participácia zodpovedá zákonitosti akcie a reakcie, čo znamená, že úkon účastníckeho subjektu vyvoláva „protiúkon“ subjektu, voči ktorému smeruje spomínaný úkon. Viacsmeraná participácia nadobúda diferencované podoby, no jej podstata tkvie v rozvetvených „protiúkonoch“ a zvyčajne i v zapojení väčšieho počtu než iba dvoch subjektov.

Z hľadiska materializácie môže občianska participácia nadobúdať dve základné formy:

- reálna participácia;
- potenciálna participácia¹.

Potenciálna participácia znamená participačnú možnosť. Opiera sa pri tom o konštatovanie, že základom ducha demokracie je pokus o vytváranie spoločného dobra, a to aj napriek tomu, že by tieto snahy nepriniesli očakávané výstupy alebo by zlyhali v inom zmysle slova (March a Olsen, 1995). Ide teda o právo na participáciu, pričom nie je podstatné, či sa dané právo skutočne materializuje alebo nie a či prinesie očakávané výstupy alebo nie. Reálna

¹ Pirošík (2004) v tejto súvislosti hovorí o dvoch nevyhnutných vstupoch, ktoré *de facto* podmieňujú účasť verejnosti (občanov) na politickom rozhodovaní. Tým prvým je legislatívny a inštitucionálny rámec a druhým aktivácia občanov. Aktivácia občanov determinuje mieru reálnej participácie a legislatívny a inštitucionálny rámec vytvárajú priestor s povinnou i potenciálnou dimenziou, ktoré umožňujú rozlišovať občiansku participáciu, respektíve jej formy z hľadiska motivácie.

participácia predstavuje skutočne realizované participačné oprávnenie. Znamená to teda, že právo na participáciu sa materializuje v konkrétnom úkone, prípadne súbore úkonov. Z uvedeného možno odvodiť záver, že potenciálna participácia zahŕňa väčšinou väčší počet účastníckych subjektov než je tomu v prípade reálnej participácie (tento vzťah sa veľmi dobre demonštruje na volebnej účasti, pretože v praxi nedochádza k situácii, kedy by všetci oprávnení občania-voliči materializovali svoje aktívne volebné právo). Pateman (1970) rozlišuje medzi pseudo-participáciou, čiastočnou participáciou a úplnou participáciou. V rámci takéhoto členenia však zjavne spája kritérium realizátorov s kritériom materializácie, pretože ako uvádza, kým pseudo-participácia spočíva vo zverení nejakého oprávnenia bez toho, aby toto oprávnenie malo reálny obsah, úplná participácia predstavuje takú formu, pri ktorej má každý občan respektíve účastnícky subjekt reálny vplyv na tvorbu politiky a jej výstupy.

Veľmi podobným členením je členenie z hľadiska autenticity. Na základe neho potom občiansku participáciu možno rozdeliť do dvoch základných foriem:

- tradičná (konvenčná) participácia;
- pravá (autentická) participácia.

Pravá participácia predstavuje hĺbkové a kontinuálne začleňovanie občanov alebo iných účastníckych subjektov do administratívno-politických procesov, a to tak, aby každý z účastníkov mal reálnu možnosť ovplyvniť objekt participácie (Feltey, King a O'Neill Susel, 1998, 320). Pravú participáciu možno charakterizovať pomocou zohľadnenia niekoľkých kritérií:

- štýl interakcie: spolupráca;
- čas iniciácie participácie: pred tým, než sa niečo zrealizuje;
- rola príslušnej autority: dodávateľ technických potrieb a legitímny „vládca“;
- potrebné administratívne schopnosti: technické a interpersonálne;
- rola občanov: rovnocenný partner príslušnej autority;
- potrebné schopnosti u občanov: interpersonálne (najmä kooperačné);
- prístupy k ostatným aktérom: dôvera;
- administratívno-politický proces: dynamický a transparentný;
- možnosti občanov: proaktívnosť alebo reaktívnosť;

- čas potrebný pre rozhodnutie: aj keď sa zdá, že rozhodnutie je prijímané v dlhšom časovom horizonte, často má začlenenie veľké množstva aktérov za následok rýchle prijatie rozhodnutia, pretože sa politicko-administratívna autorita nemusí báť rizika obnovovania rozhodovacieho procesu z dôvodu nezačlenenia niektorých aktérov;
- rozhodnutie: prijaté ako konsenzus alebo kompromis, pri ktorom mal každý oprávnený účastnícky subjekt možnosť vstúpiť do procesu jeho vytvárania (Feltey, King a O'Neill Susel, 1998, 321).

Naproti tomu sú pri tradičnej participácii účastnícke subjekty pomerne výrazne vzdialené a pôsobia skôr v pozícii subjektu s doplnkovými funkciami. Rozhodnutie o tom, či sa v konkrétnom prípade využije tradičná alebo pravá participácia, závisí vo významnej miere od príslušnej politicko-administratívnej autority.

Z hľadiska formálnosti (respektíve hľadiska konformity) možno od seba odlíšiť ďalšie štyri formy občianskej participácie:

- formálna konformná participácia;
- formálna deviantná participácia;
- neformálna nonkonformná participácia;
- neformálna deviantná participácia.

Formálna konformná participácia zodpovedá participácii, ktorú občania realizujú vychádzajúc z platnej právnej úpravy týkajúcej sa občianskej participácie a jej podôb. Je zrejmé, že veľký podiel prejavov občianskej participácie spadá práve do tejto formy. Pokiaľ ide o formálnu deviantnú participáciu, predstavuje takú formu občianskej participácie, ktorú platná právna úprava predpokladá, no nepripúšťa ju alebo ju explicitne zakazuje. Neformálna nonkonformná participácia zahŕňa také aktivity občanov, ktoré právna úprava síce nepredpokladá (a teda ich ani nezakazuje), ale svojím charakterom neodporujú iným normatívnym systémom (napríklad mravnému systému, ktorý zahŕňa mravné normy) danej politickej komunity. Poslednou formou občianskej participácie z hľadiska formálnosti je neformálna deviantná participácia. Ide síce o takú participačnú formu, ktorá platnej právnej

úprave neodporuje (pretože táto ju nepredpokladá), no jej podstata odporuje inému normatívnemu systému príslušnej politickej komunity.

S hľadiskom formálnosti úzko súvisí aj ďalšie hľadisko umožňujúce klasifikovať občiansku participáciu. Konkrétne ide o hľadisko transparentnosti, na základe ktorého možno rozlíšiť dve formy participácie:

- otvorená (transparentná) participácia;
- utajovaná (zastieraná) participácia.

Otvorená participácia je takou formou občianskej participácie, ktorá poskytuje účastníckym subjektom možnosť reagovať primeraným spôsobom, pretože je viditeľná (viditeľné, respektíve transparentné sú tak s ňou spojené úkony, ako aj jej účinky). Jej opakom je utajovaná participácia, ktorá je charakteristická tým, že účastnícke subjekty sa v rámci nej snažia utajiť buď svoje konanie alebo jej dôvod, prípadne účinky príslušnej participácie.

Hľadisko zainteresovanosti pomáha rozlíšiť občiansku participáciu do dvoch ďalších foriem:

- primárna participácia;
- sekundárna participácia.

Primárnou participáciou je každá participácia, ktorá je spojená s aktivitou priamo zainteresovaných subjektov. Ak participačné aktivity realizujú subjekty, ktoré nie sú priamo zainteresované na ich účinkoch, ide o sekundárnu participáciu.

Z odvetvového hľadiska možno vyčleniť pomerne vysoký počet „samostatných“ foriem občianskej participácie. Je to spôsobené tým, že toto hľadisko je zamerané na oblasť či sféru, ktorej sa daná participácia týka. V súlade s členením verejných politík podľa odvetví potom možno hovoriť aj o environmentálnej participácii, sociálnej participácii, migračnej participácii, kultúrnej participácii a tak ďalej.

Posledným z hľadísk umožňujúcich členenie občianskej participácie prezentovaných v tomto príspevku je hľadisko fázy politického cyklu. Na základe neho možno rozdeliť formy občianskej participácie podľa toho, ktorej fázy cyklu tvorby politiky sa týkajú – v tomto prípade je použitý model procesu tvorby politiky od autorskej dvojice Brewer a de Leon (1983):

- participácia v rámci iniciácie problému;
- participácia v rámci estimácie politiky;
- participácia v rámci selekcie politiky;
- participácia v rámci implementácie politiky;

- participácia v rámci evaluácie politiky;
- participácia v rámci ukončovania politiky.

Participácia v rámci iniciácie problému je spojená s identifikovaním problému a s jeho včlenením do politickej agendy. Participácia v rámci estimácie politiky súvisí s aktivitou účastníckych subjektov pri vypracovaní variantných návrhov riešenia existujúcich problémových situácií alebo javov. Participácia v rámci selekcie politiky sa prejavuje účasťou rôznorodých subjektov pri výbere konkrétneho programu či návrhu politického riešenia. Participácia v rámci implementácie politiky spočíva v zapájaní účastníckych subjektov do realizácie schváleného návrhu politiky, respektíve schváleného návrhu riešenia daného problému. Podstata participácie v rámci evaluácie politiky tkvie v hodnotení či posudzovaní politiky a jej realizácie účastníckymi subjektmi. Participácia v rámci ukončovania politiky je tou participačnou formou, ktorá umožňuje, respektíve prispieva k ukončeniu konkrétnej politiky.

Literatúra:

- ADAMS, B. (2004): Public Meetings and the Democratic Process. *Public Administration Review*, roč. 64, č. 1, s. 43 – 54.
- ARNBERG, M.; SHAND, D. (1996): Background Paper. In: *Responsive Government: Service Quality Initiatives*. Paris, Organization for Economic Co-Operation and Development, s. 15 – 38.
- ARNSTEIN, S. R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, roč. 35, č. 4, s. 216 – 224.
- ARNSTEIN, S. R. (1971): A Ladder of Citizen Participation in the USA. *Journal of the Town Planning Institute*, roč. 57, č. 4, s. 176 – 182.
- AUBUT, J. (2004): *The Good Governance Agenda: Who Wins and Who Loses. Some Empirical Evidence for 2001*. Working Paper Series. London: Development Studies Institute.
- AUER-RIZZI, W.; REBER, G.; SZABO, E. (2005): Governance-Strukturen und Führungsverhalten: Symptome von Entsolidarisierung in Deutschland und Österreich. *Industrielle Beziehungen*, roč. 12, č. 3, s. 231 – 251.

- BARNES, M. (2005): The Same Old Process? Older People, Participation and Deliberation. *Ageing and Society*, roč. 25, č. 2, s. 245 – 259.
- BEIERLE, T. C.; KONISKY, D. M. (2000): Values, Conflict, and Trust in Participatory Environmental Planning. *Journal of Policy Analysis and Management*, roč. 19, č. 4, s. 587 – 602.
- BERNÁTOVÁ, M. (2001): Communicating with the Public – the First Step towards Meeting Inhabitants' Needs by Local Governments: the Slovakian Experience. In: Jabes, J. (ed.): *Ten Years of Transition: Prospects and Challenges for the Future of Public Administration. Proceedings from International Conference*. Bratislava: Network of Institutions and Schools of Public Administration in Central and Eastern Europe & Hungarian Institute of Public Administration, s. 148 – 161.
- BESLEY, J. C.; MCCOMAS, K. A.; TRUMBO, C. W. (2006): Why Citizens Do and Do Not Attend Public Meetings about Local Cancer Cluster Investigations. *The Policy Studies Journal*, roč. 34, č. 4, s. 671 – 698.
- BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K. (2000): Občania a verejné rozhodovanie. In: Ondrušek, D. a kolektiv: *Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, s. 193 – 224.
- BINGHAM, L. B.; NABATCHI, T.; O'LEARY, R. (2005): The New Governance: Practice and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, roč. 65, č. 5, s. 547 – 558.
- BIRDSALL, J. H.; CIESLUK, S.; GARLETT, L. M.; HERMIAS, J. J.; MENDENHALL, E.; MOON, B. E.; SCHMID, P. D.; WONG, W. H. (2006): Voting Counts: Participation in the Measurement of Democracy. *Studies in Comparative International Development*, roč. 41, č. 2, s. 3 – 32.
- BISHOP, P.; DAVIS, G. (2002): Mapping Public Participation in Policy Choices. *American Journal of Public Administration*, roč. 61, č. 1, s. 14 – 29.
- BREWER, G. D.; DE LEON, P. (1983): *The Foundations of Policy Analysis*. Homewood: Dorsey Press.
- BRODY, S. D.; BURBY, R. J.; GODSCHALK, D. R. (2003): Mandating Citizen Participation in Plan Making. Six Strategic Planning Choices. *Journal of the American Planning Association*, roč. 69, č. 3, s. 245 – 264.
- BRYER, T. A.; COOPER, T. L.; MEEK, J. W. (2006): Citizen-Centered Collaborative Public Management. *Public Administration Review*, roč. 66, č. 6, č. 76 – 88.
- BÚTORA, M., FRIČ, P. (2005): Role občanského sektoru ve veřejné politice. In: Potůček, M. a kolektiv: *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 153 – 185.

- CALLAHAN, K.; YANG, K. (2005): Assessing Citizen Involvement Efforts by Local Governments. *Public Performance & Management Review*, roč. 29, č. 2, s. 191 – 200.
- CALLANAN, M. (2005): Institutionalizing Participation and Governance? New Participative Structures in Local Government in Ireland. *Public Administration*, roč. 83, č. 4, s. 909 – 921.
- COOK, F. L.; DELLI CARPINI, M. X.; JACOBS, L. R. (2004): Public Deliberation, Discursive Participation, and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature. *Annual Review of Political Science*, roč. 7, č. 1, s. 315 – 344.
- CREIGHTON, J. L. (2005): *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement*. San Francisco: Jossey-Bass.
- CREWE, K. (2001): The Quality of Participatory Design. The Effects of Citizen Input on the Design of the Boston Southwest Corridor. *Journal of American Planning Association*, roč. 67, č. 4, s. 437 – 455.
- CUTHILL, M. (2002): Exploratory Research: Citizen Participation, Local Government and Sustainable Development in Australia. *Sustainable Development*, roč. 10, č. 2, s. 79 – 89.
- DEMMERS, J.; FERNÁNDEZ, A. E.; HOGENBOOM, B.; HOGENBOOM, J. (2004): Good Governance and democracy in a world of neoliberal regimes. In: Demmers, J.; Fernández, A. E.; Hogenboom, B.; Hogenboom, J. (eds.): *Good Governance in the Era of Global Neoliberalism. Conflict and depolitisation in Latin America, Eastern Europe, Asia and Africa*. New York: Routledge, s. 1 – 37.
- EIDE, A. (2002): Good Governance, Human Rights, and the Rights of Minorities and Indigenous Peoples. In: Alfredsson, G.; Sano, H.-O. (eds.): *Human Rights and Good Governance. Building Bridges*. The Hague: Kluwer Law International, s. 47 – 71.
- FARRELL, C. M. (2000): Citizen Participation in Governance. *Public Money & Management*, č. 1, s. 31 – 37.
- FELTEY, K. M.; KING, CH. S.; O'NEIL SUSEL, B. (1998): The Question of Participation: Toward Authentic Public Participation in Public Administration. *Public Administration Review*, roč. 58, č. 4., s. 317 – 326.
- FORET, M.; FORETOVÁ, V. (2001): Building a „Communicating Town“. In: Jabes, J. (ed.): *Ten Years of Transition: Prospects and Challenges for the Future of Public Administration. Proceedings from International Conference*. Bratislava: Network of Institutions and Schools of Public Administration in Central and Eastern Europe & Hungarian Institute of Public Administration, s. 105 – 121.
- FUNG, A. (2006): Varieties of Participation in Complex Governance. *Public Administration Review*, roč. 66, č. 6, s. 66 – 75.

- GRAAF, L. J. DE (2008): Local Democratic Capacity in Eindhoven. Paper presented at the Annual International Scientific EGPA Conference in Rotterdam. On-line at: http://www.eur.nl/fileadmin/ASSETS/fsw/Tufan/EGPA2008/Papers/PSG4/de_Graaf.pdf [10. 10. 2008].
- GRAMBERGER, M. (2001): Citizens as Partners. OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development.
- HALVORSEN, K. E. (2003): Assessing the Effects of Public Participation. Public Administration Review, roč. 63, č. 5, s. 535 – 542.
- HELD, D. (2002): Models of Democracy. Cambridge: Polity Press.
- HUDSPITH, R. (2001): Using a Consensus Conference to Learn about Public Participation in Policymaking in Areas of Technical Controversy. Political Science & Politics, roč. 34, č. 2, s. 313 – 317.
- IANCU, D.-C.; KLIMOVSKÝ, D. (2008a): European Perspectives on Participation to Decision-Making Process: The Case of Slovak Republic. In: Matei, L. (ed.): Proceedings. International Conference: The Impact of Europeanization on the Public Administration. Bucharest: Economica Publishing House 2008a, s. 285 – 308
- IANCU, D.-C.; KLIMOVSKÝ, D. (2008b): Thinking outside the Box: Local Government and the Preference-Holders' Participation to Policy Making Processes in Slovakia and Romania. Paper presented at the 16th Annual NISPAcee Conference in Bratislava. On-line at: <http://www.nispa.sk/portal/files/conferences/2008/papers/200804091235160.I&K,%20NISPAcee.doc> [15. 09. 2008].
- KADEŘÁBKOVÁ, J. (2006): Komunikační strategie územní samosprávy v regionálním rozvoji. In: Grospič, J.; Louda, T.; Vostrá, L. (eds.): Modernizace veřejné správy v Evropě a České republice. Sborník příspěvků z workshopu s mezinárodní účastí. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 298 – 310.
- KATT, K. (2000): Bürgerinnenbeteiligung in der Kommune. Herbolzheim: Centaurus Verlag.
- KINNERUP, K.; KJÆR, M. (2002): Good Governance: How Does It Relate to Human Rights? In: Alfredsson, G.; Sano, H.-O. (eds.): Human Rights and Good Governance: Building Bridges. The Hague: Martinus Nijhoff, s. 1 – 18.
- KLIMOVSKÝ, D. (2006a): Spokojnosť obyvateľov slovenských obcí s komunálnymi politikmi na príklade obcí košického regiónu. Politologická revue, roč. 12, č. 1, s. 101 – 137.
- KLIMOVSKÝ, D. (2006b): Komunikácia občanov a politikov na komunálnej úrovni ako predpoklad vzdelávania a informovania občanov a jej dopad na občiansku participáciu. In: Gbúrová, M.; Maňka, V. a kolektív: Európska únia a Slovensko na ceste k vedomostnej

- spoločnosti. Zborník z odborných seminárov. Prešov: Prešovská univerzita & Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 78 – 85.
- KLIMOVSKÝ, D. (2007a): Občianska participácia ako fenomén lokálnej tvorby politiky. *Public Policy News*, roč. 2, č. 2, s. 2 – 5.
- KLIMOVSKÝ, D. (2007b): Občianska participácia a jej aktéri v teoretickej reflexii s osobitným zreteľom na komunálnu a regionálnu politickú úroveň. *Verejná správa a spoločnosť*, roč. 8, č. 2, s. 64 – 74.
- KLIMOVSKÝ, D. (2007c): O niektorých problémoch so začleňovaním občanov do procesov tvorby politiky na lokálnej úrovni. In: Kolektív: *Systém plánovania v územných subjektoch na Slovensku*. Zborník z konferencie. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 33 – 43.
- KLIMOVSKÝ, D. (2008a): Občianska participácia v procese tvorby verejnej politiky a jej formy a nástroje v slovenských podmienkach s osobitným zreteľom na komunálnu a regionálnu úroveň. In: Kráľová, Ľ. (ed.): *Genéza a tvorba verejnej politiky na Slovensku*. Prešov: KM-System, s. 131 – 186.
- KLIMOVSKÝ, D. (2008b): NIMBY syndróm v slovenských podmienkach na príklade riešenia problému existencie rómskej osady v Letanovciach. *Verejná správa a spoločnosť*, roč. 9, č. 1 – 2, s. 65 – 76.
- KLIMOVSKÝ, D. (2008c): Využívanie vybraných informačných nástrojov v rámci procesov tvorby politiky na lokálnej úrovni. In: *Veřejná správa 2008. Sborník příspěvků (CD ROM)*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- KNACK, S. (2000): *Aid Dependence and the Quality of Governance: A Cross-country empirical analysis*. Washington: World Bank.
- KRIVÝ, V. (2002): Regionálne voľby 2001 – analýza výsledkov. In: Mesežnikov, G.; Nižňanský, V. (eds.): *Reforma verejnej správy na Slovensku 1998 – 2002. Súvislosti, aktéri, voľby*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 201 – 249.
- KRIVÝ, V. (2003): Komunálne voľby 2002: Výsledky, úspešné politické strany. In: Mesežnikov, G. (ed.): *Komunálne voľby 2002*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 69 – 98.
- KRIVÝ, V. (2005): Slovensko: prvé voľby do Európskeho parlamentu. In: Dančák, B.; Fiala, P.; Hloušek, V. (eds.): *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita a Mezinárodní institut politologických studií, s. 175 – 190.
- KRIVÝ, V. (2006a): Výsledky regionálnych volieb 2005. In: Mesežnikov, G. (ed.): *Regionálne voľby 2005*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 107 – 182.
- KRIVÝ, V. (2006b): Parlamentné voľby 2006: staré a nové vzorce rozdelení voličských hlasov. In: Mesežnikov, G.; Gyárfášová, O.; Kollár, M. (eds.): *Slovenské voľby '06. Výsledky, príčiny, súvislosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 143 – 205.

- KUENTZEL, W.; VENTRISS, C. (2005): Critical Theory and the Role of Citizen Involvement in Environmental Decision Making: A Re-examination. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, roč. 8, č. 4, s. 520 – 540.
- LAWSON, C. T. (2003): Citizen Participation: Freight Community-Style. *Transportation Quarterly*, roč. 57, č. 3, s. 131 – 152.
- LEFTWICH, A. (1993): Governance, democracy and development in the Third World. *Third World Quarterly*, roč. 14, č. 3, s. 605 – 626.
- LINEK, L.; TRNKA, P. (2005): Nové způsoby vládnutí a proměna vztahu veřejné správy a občanů. In: Kroupa, A.; Mansfeldová, Z. (eds.): *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 41 – 58
- LOWNDES, V.; PRATCHETT, L.; STOKER, G. (2001a): Trends in Public Participation – Part 1: Local Government Perspectives. *Public Administration*, roč. 79, č. 1, s. 205 – 222.
- LOWNDES, V.; PRATCHETT, L.; STOKER, G. (2001b): Trends in Public Participation – Part 2: Citizens' Perspectives. *Public Administration*, roč. 79, č. 2, s. 445 – 455.
- MACHÁČEK, L. (2002): Občianska participácia a výchova k európskemu občianstvu. *Sociológia*, roč. 34, č. 5, s. 461 – 482
- MACHÁČEK, L. (2007a): Politická a občianska participácia stredoškôľakov. Výsledky sociologického výskumu IUVENTA (2005 – 2007). On-line at: http://www.vyskummladeze.sk/images/stories/iuventa/DAVM_015/DAVM_015_vysledky_vyskumu_stredoskolakov_2007.pdf [15. 09. 2008].
- MACHÁČEK, L. (2007b): Politická a občianska participácia vysokoškôľakov na Slovensku. Stručné výsledky sociologického výskumu IUVENTA (2005 – 2007). On-line at: http://www.vyskummladeze.sk/images/stories/iuventa/DAVM_014/DAVM_014_vysokoskolaci_2007.pdf [15. 09. 2008].
- MAIER, K. (2001): Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder? *European Planning Studies*, roč. 9, č. 6, s. 707 – 719.
- MALÍKOVÁ, Ľ. (2008): Civic Participation in Central Decision-Making Processes. Paper presented at the 16th Annual NISPAcee Conference in Bratislava.
- MARCH, J. G.; OLSEN, J. P. (1995): *Democratic Governance*. New York: Free Press.
- MIKOVÁ, K.; PAULÍNIOVÁ, Z. A KOLEKTÍV (2002): *Občianska participácia*. Bratislava: Jaspis.
- MLINAR, Z. (2000a): Developmental Changes and Space Management in the Koper Municipality. In: Mlinar, Z. (ed.): *Local Development and Socio-Spatial Organization. Trends, Problems and Policies: The Case of Koper, Slovenia*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative & Open Society Institute, s. 17 – 29.

- MLINAR, Z. (2000b): Conclusion. Shaping the Living Environment: Past and Future Perspectives. In: Mlinar, Z. (ed.): Local Development and Socio-Spatial Organization. Trends, Problems and Policies: The Case of Koper, Slovenia. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative & Open Society Institute, s. 87 – 90.
- MORSE, R. S. (2006): Proplet of Participation: Mary Parker Follett and Public Participation in Public Administration. *Administrative Theory & Praxis*, roč. 28, č. 1, s. 1 – 32.
- PAINTER, M. (1992): Participation and Power. In: Munro-Clark, M. (ed.): Citizen Participation in Government. Sydney: Hale & Iremonger, s. 21 – 37.
- PATEMAN, C. (1970): Participation and Democratic Theory. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAUKOVIČ, V. (2005): Verejná správa a participácia občanov a inštitúcií verejnej správy v procesoch spoločenských zmien. In: Bolfíková, E. (ed.): Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 291 – 307.
- PAULÍNIOVÁ, Z. (2005a): Participácia: definícia pojmu a stav na Slovensku. In: Pirošík, V. (ed.): Participácia v samospráve. Nástroj protikorupčnej politiky. Bratislava: Transparency International Slovensko, s. 13 – 18.
- PAULÍNIOVÁ, Z. (2005b): Vybrané prípadové štúdie zo Slovenska. In: Pirošík, V. (ed.): Participácia v samospráve. Nástroj protikorupčnej politiky. Bratislava: Transparency International Slovensko, s. 30 – 31.
- PIROŠÍK, V. (2004): Verejná kontrola a občianska participácia. In: Pirošík, V.; Sičáková-Beblavá, E. (eds.): Transparentná miestna samospráva. Príručka pre lepšiu správu vecí verejných. Bratislava: Transparency International Slovensko, s. 87 – 98.
- PIROŠÍK, V. (2005a): Participačná legislatíva v Slovenskej republike. In: Pirošík, V. (ed.): Participácia v samospráve. Nástroj protikorupčnej politiky. Bratislava: Transparency International Slovensko, s. 32 – 44.
- PIROŠÍK, V. (2005b): Informácie a komunikácia ako súčasť participácie. In: Pirošík, V. (ed.): Participácia v samospráve. Nástroj protikorupčnej politiky. Bratislava: Transparency International Slovensko, s. 45 – 58.
- POSNER, P. W. (2003): Local Democracy and Popular Participation: Chile and Brazil in Comparative Perspective. *Democratization*, roč. 10, č. 3, s. 39 – 67.
- POTŮČEK, M. (2005): Trh, stát a občanský sektor jako regulátory života společnosti. In: Potůček, M. a kolektiv: Veřejná politika. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 85 – 120.
- PROCHÁZKA, A. (1998): Pípisáci v Čechách: Participativní přístup k obnově a oživení – nejen veřejných prostranství. *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 1, č. 1, s. 57 – 58.

- RENEE, A. I.; STANSBURY, J. (2004): Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? *Public Administration Review*, roč 64, č. 1, s. 55 – 62.
- RIBOT, J. C. (2002): *Democratic Decentralization of Natural Resources. Institutionalizing Popular Participation*. Washington: World Resources Institute.
- SAWARD, M. (2003): *Democracy*. Cornwall: Polity Press.
- SHULMAN, S.; SCHLOSBERG, D.; ZAVESTOSKI, S. (2006): Democracy and the Environment on the Internet: Electronic Citizen Participation in Regulatory Rulemaking. *Science, Technology & Human Values*, roč. 31, č. 4, s. 383 – 395.
- SMITH, B. C. (2007): *Good Governance and Development*. New York: Palgrave Macmillan.
- STACHOVÁ, J. (2005): *Občanská společnost v regionech České republiky*. Sociologické studie 05:06. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- STEINICH, M. (2001): *Governance als Ansatz der GTZ*. In: Adam, M.; König, K. (eds.): *Governance als Entwicklungspolitischer Ansatz*. Speyer: Forschungsinstitut für Öffentliche Verwaltung, s. 157 – 176.
- Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth (A Long-term Perspective Study)*. (1989) Washington: World Bank.
- ŠPAČEK, D. (2006): Princip otevřenosti veřejné správy: význam jeho realizace, koordinace a průběžného monitoringu. In: Grospič, J.; Louda, T.; Vostrá, L. (eds.): *Modernizace veřejné správy v Evropě a České republice*. Sborník příspěvků z workshopu s mezinárodní účastí. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 141 – 167.
- TAYLOR, C. R. (1995): The right of participation in development projects. In: Denters, E.; Ginther, K.; Waart, P. J. I. M. de (eds.): *Sustainable Development and Good Governance*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, s. 205 – 229.
- THOMAS, J. C. (1990): Public Involvement in Public Management: Adapting and Testing a Borrowed Theory. *Public Administration Review*, roč. 50, č. 4, s. 435 – 445.
- TULER, S.; WEBBLER, T. (2006): Four Perspectives on Public Participation Process in Environmental Assessment and Decision Making: Combined Results from 10 Case Studies. *The Policy Studies Journal*, roč. 34, č. 4, s. 699 – 722.
- United Nations Millennium Declaration*. (2000) New York: United Nations.
- VIGODA, E. (2002): From Responsiveness to Collaboration: Governance, Citizens, and the Next Generation of Public Administration. *Public Administration Review*, roč. 62, č. 5, s. 527 – 540.
- VROOM, V.; YETTON, P. (1973): *Leadership and Decision Making*. Pittsburgh, Pittsburgh University Press.

WAGLE, U. (2000): The Policy Science of Democracy: The Issues of Methodology and Citizen Participation. *Policy Sciences*, roč. 33, č. 3, s. 207 – 223.

WEGENER, A. (2002): Die Kriterien zu „Good Governance“. In: Pröhl, M. (ed.): *Good Governance für Lebensqualität vor Ort: Internationale Praxisbeispiele für Kommunen*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, s. 16 – 115.

YANG, K. (2005): Public Administrators' Trust in Citizens: A Missing Link in Citizen Involvement Efforts. *Public Administration Review*, roč. 65, č. 3, s. 273 – 285.